

12.00.03
Б 624

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет «Одеська юридична академія»

ВОДЯХІН СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 347.121:651.92

ДОКУМЕНТИ ЯК ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу Одеського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
Резніченко Семен Васильович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права та процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Харитоновна Олена Іванівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри права інтелектуальної
власності та корпоративного права;

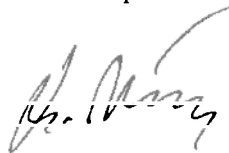
кандидат юридичних наук, доцент
Шишка Олександр Романович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
правової охорони інтелектуальної
власності, цивільного права і процесу

Захист відбудеться 24 лютого 2012 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03. Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 23 січня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Тіщенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Особливості документів як об'єктів цивільних правовідносин зумовлені розширенням прав людини у приватній сфері, зокрема щодо належності різних об'єктів права, та необхідністю їх правового забезпечення в актах цивільного законодавства. В умовах ринкової економіки та забезпечення прав і свобод людини йдеться також про виникнення якісно нових соціальних явищ у суспільстві, збільшення цінності особистості та урізноманітнення її інтересів, зокрема, щодо власного минулого та інших задокументованих даних. Відповідно отримання, зберігання та використання різного роду документів перейшли на якісно новий рівень. Із припиненням діяльності суб'єктів деякі їх документи опинилися у приватній власності, а з переведенням баз даних банків на електронні носії стало економічно невідповідним надалі тратитися на утримання та обслуговування архівів.

Із зростанням значення задокументованої та іншої інформації в суспільстві виникла потреба упорядкувати правовідносини щодо документів та закріплених у них прав на інформацію. Запроваджені в обіг деякі документи як предмети колекціонування, зокрема, членські квитки та облікові книжки члена КІРС, посвідчення, права, які набуваються на підставі договорів та інших правочинів. Із переходом від індустріального до інформаційного суспільства інтерес до документів, як носіїв інформації, значно посилюється. Унаслідок цього документи стали оборотоздатними, зокрема, стали предметами договору купівлі-продажу чи обміну. Тому виникла потреба визначити природу прав на документи, підстави та допустимість їх переходу до інших осіб, у тому числі, які не вказані в цих документах, визначити умови їх зберігання, зокрема, тих, які належать до історичних і культурних пам'яток, установити відповідальність за їх вивезення за кордон без належних дозволів тощо.

Документи є об'єктом не тільки публічних, але й приватних відносин. У правах на документи відбулися якісні зміни на основі приватного підходу, що зумовило потребу правового врегулювання суспільних відносин щодо них. Прийнято ряд нормативно-правових актів щодо права власності на історичні та культурні цінності тощо. На загальному рівні ці відносини врегульовано ЦК України. Проте досі немає монографічних досліджень стосовно документів як об'єктів цивільних прав. Лише Р.Б. Шишка висловився за визнання їх об'єктом цивільних прав, визначив можливі групи цих об'єктів, але надалі не розвинув цих положень. Крім того, досить цікавою, але з позицій документознавства, є робота Г.Н. Швецової-Водки стосовно загальної теорії документа та книги.

Усі ці фактори зумовили виникнення наукового інтересу до правового врегулювання відносин, що виникають у зв'язку та з приводу документів. Актуальність проблеми документів як об'єктів цивільних правовідносин

полягає в необхідності розробки теоретичних засад приватності прав на них, установлення меж здійснення цих прав та розробки ефективного юридичного інструментарію для подальшого врегулювання зазначених відносин.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності ОВС України на період 2010-2014 років, затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347, а також плану науково-дослідної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (номер державної реєстрації 0102V002568).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування положень щодо правового режиму документів як особливих об'єктів цивільних прав, а не тільки носіїв інформації, виявлення прогалин і суперечностей у чинному законодавстві України та внесення пропозицій з його вдосконалення на загальному та спеціальному рівнях.

Відповідно до поставленої мети були визначені основні завдання:

- надати правову характеристику права на документи;
- визначити приватноправовий режим документів та основні ознаки документів як об'єктів цивільних прав, специфіку джерел регулювання відносин стосовно документів, види документів та можливості здійснення їх класифікації за об'єктивними критеріями;
- з'ясувати зміст правовідносин щодо документів і правове становище учасників цих правовідносин з урахуванням видів права власності як виключних прав, підстав їх виникнення;
- визначити підстави виникнення прав на документи та їх дублікати, ознайомлення з інформацією, що міститься в них;
- розкрити особливості захисту порушених прав на документи;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають з приводу документів як об'єктів цивільно-правових відносин.

Предметом дисертаційного дослідження є теоретичні та практичні проблеми визначення документів як об'єктів цивільних прав.

Методи дослідження. При здійсненні дослідницької роботи було застосовано загальнонаукові та окремі методи наукового дослідження, зокрема, діалектичний метод із системно-структурним підходом до вивчення матеріалу (підрозділ 1.1.). Аналіз був проведений за допомогою історичного та формально-логічного (підрозділ 1.2.), порівняльно-правового (підрозділ 1.3., 2.2, 3.2), соціологічного та статистично-правового методів. Використання логіко-юридичного методу дозволило дисертанту провести класифікацію документів (підрозділ 1.3.), встановити правове становище учасників правовідносин

(підрозділ 2.1.), логіко-юридичний (догматичний) та аналітико-синтетичний методи використовувалися при формулюванні висновків і пропозицій, зокрема щодо удосконалення актів законодавства.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, у тому числі дослідженнях науковців радянської школи права, зокрема, М.М. Агаркова, М.Г. Александрова, С.С. Алексєєва, М.Й. Бару, С.М. Братуся, М.В. Вітрука, О.Г. Гойхбарга, В.П. Грибанова, О.С. Іоффе, С.Ф. Кечекяна, Я.М. Магазинера, М.С. Малєїна, М.І. Матузова, Ю.К. Толстого, Л. С. Явича; дореволюційних та сучасних російських науковців, зокрема, В.О. Белова, Н.Е. Болвачової, М.І. Брагінського, О.Г. Братко, В.В. Вітринського, В.І. Ємельянова, Т.І. Ілларионової, В.П. Камишанського, В.Г. Кукольника, В.І. Курдиновського, В.О. Лапача, О.В. Малько, Т.О. Мечетіної, С.О. Суханова, В.О. Тархова, Г.Ф. Шершеневича; сучасних українських науковців: І.А. Бірюкова, О.В. Дзери, М.В. Домашенко, І.В. Жилінкової, І.С. Канзафарової, О.В. Кохановської, К.О. Кочергіної, І.М. Кучеренко, В.В. Луця, Р.А. Майданика, Є.О. Мічуріна, С.О. Погрібного, П.М. Рабіновича, С.В. Резніченка, З.В. Ромовської, О.Ф. Скакун, Р.О. Стефанчука, Є.О. Харитонова, Р.Б. Шишки, В.Л. Яроцького та ін.; фахівців-документознавців: С.Г. Кулешова, М.М. Кушнарєнко, Є.А. Плєшкевич, В.Т. Савицького, Ю.М. Столярова, Г.М. Швецової-Водки та ін.

Нормативною основою дослідження є чинне українське законодавство, міжнародні нормативно-правові акти, законодавство інших держав (Російської Федерації, Австрії, Великобританії, Німеччини, США).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права комплексним дослідженням концептуальних положень щодо документів як об'єктів цивільних прав. У межах здійсненого дослідження отримано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

- на підставі всебічного аналізу природи документів доведено доцільність закріплення їх у чинному законодавстві, зокрема в ст. 177 ЦК України, як самостійних об'єктів цивільних прав, які мають складну юридичну природу та ознаки, що притаманні усім об'єктам цивільних прав;

- обґрунтовано положення про те, що деякі види документів мають здебільшого публічно-правовий характер і не можуть бути у власності приватних осіб, а лише органів державної влади, органів Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування доти, доки певний режим із них не буде знято в установленому порядку і вони стануть об'єктами права приватної власності;

- визначено ознаки документа в межах приватноправового режиму і як самостійного товару на ринку. Запропоновано виділяти постійні ознаки документа (є носієм інформації, емітований у встановленому законом порядку; має юридичну силу та свої реквізити) та перемінні (форма існування, сфера застосування – слугує зберіганню і передачі інформації в часі та просторі). На їх основі розроблено авторське доктринальне визначення документа, що відображає приватний характер прав на документи. Документ – носій інформації, який емітований чи виданий в установленому законом порядку, має свої реквізити та юридичну силу, форму існування, сферу застосування, призначений для зберігання і передачі інформації та виконання інших функцій;

- обґрунтовано верифікаційну функцію документів, яка полягає в тому, що в указаній у документі інформації є певний рівень достовірності, що забезпечується діловою репутацією або правовим статусом особи чи органу, які його випустили;

- здійснено класифікацію документів на види, що відображає їх приватноправовий режим як об'єктів цивільного права, зумовлює можливі суб'єктивні права приватних осіб та їх товарність; визначено типи та види правовідносин, що виникають при цьому. Виділено документи: а) приватноправові та публічно-правові; б) обігоздатні – необігоздатні; в) загальнодоступні – з обмеженням доступом; г) неофіційні – офіційні; д) призначені для загального постійного користування і для користування на випадок настання певних юридичних фактів;

- обґрунтовано доцільність створення загального реєстру офіційних та інших документів, що через електронні засоби доступу до них суттєво спростить їх верифікацію та запобігатиме зловживанням правами на документи. В її основі можуть бути класи, типи, які відображають особу чи державний орган, які видали чи випустили документ, його серію та номер;

- встановлено, що поновлення документів особи є самостійним способом захисту суб'єктивних прав;

удосконалено:

– підстави виникнення цивільних прав та обов'язків за рахунок введення такої підстави як створення об'єктів цивільних прав, зокрема речей, виконання робіт, набуття інших прав у випадках та в спосіб, які передбачені актами законодавства, або не заборонені ними;

– зміну послідовності у переліку підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (ч.2 ст. 11 ЦК) відповідно до логіки їх розвитку і трансформації;

– механізм посвідчення прав та обов'язків документом і його наступної передачі управнений особі;

- обов'язок повернути видану довіреність після припинення її дії, а борговий документ після виконання боржником підтвердженого документом зобов'язання;

дістало подальшого розвитку:

- класифікація правовідносин щодо документів на абсолютні та відносні. Абсолютний характер мають відносини, що стосуються належності документів і прав на них виключно державі Україна, Автономній Республіці Крим або органам місцевого самоврядування, фізичним особам. Відносинами є відносини з приводу введення таких документів у цивільний оборот та в разі протиправного їх вилучення у володільців та власників;

- положення про те, що право на документи як особисті папери (ч.1 ст. 303 ЦК України) не належить до прав, які забезпечують соціальне буття, а є майновим. Немайновим правом, яке забезпечує соціальне буття, є право на збереження закритості (нерозголошення) інформації, яка міститься в таких паперах;

- положення щодо можливості застосування до документів правил інституту права власності як виключного права, а також інших речових прав, зокрема, можливість знайомитися зі змістом документів, які стосуються особи чи її прав, але знаходяться в інших осіб;

- висновок про те, що договори про передачу документів та їх дублікатів, надання інформаційних послуг з ознайомлення зі змістом інформації та використання її в інтересах ознайомленої особи є цивільно-правовими;

- положення чинного цивільного законодавства України про захист прав на документи. Додатково обґрунтовується позиція про розмежування понять "охорона" та "захист" суб'єктивного права та охоронюваного законом інтересу на документи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження може бути використано у:

- *сфері нормотворчості* – при розробці законодавства України щодо регулювання цивільних відносин стосовно документів як їх об'єкта;

- *науково-дослідницькій сфері* – при започаткуванні теорії нового об'єкта цивільних прав, яка може стати підґрунтям для вдосконалення доктрини об'єктів цивільних прав та бути емпіричною базою для подальшого дослідження правовідносин щодо документів;

- *правозастосовній діяльності* – при укладанні та виконанні договорів про передачу документів і використання інформації, що міститься в документах;

- *навчально-методичній роботі* – при підготовці відповідних розділів підручників, посібників з цивільного, інформаційного права, а також права інтелектуальної власності, при читанні лекцій з курсу "Цивільне право",

“Документознавство та документальне провадження”, а також спецкурсів з інформаційного права;

- *правовиховній сфері* – для підвищення рівня правової культури населення та формування фахової правосвідомості студентів юридичних ВНЗ.

Особистий внесок здобувача полягає у тому, що викладені у рукописі дисертації положення, висновки та пропозиції є самостійними. Опубліковані у співавторстві із науковим керівником статті, у частині його авторства, не вносилися у результативну частину положень рукопису дисертації та автореферату.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися на засіданнях кафедри цивільного права та процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, в тому числі: міжнародній науково-практичній конференції «Методологія приватного права: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 22-23 травня 2008 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в Україні в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 24-25 грудня 2009 р.), міжнародній науковій конференції «Теорія і практика сучасного права» (м. Херсон, 29 жовтня 2010 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України» (м. Донецьк, 20 листопада 2009 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України» (м. Донецьк, 26 листопада 2010 р.), Щорічній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора О.А. Пушкіна «Проблеми цивільного права і процесу» (м. Харків, 22 травня 2010 р.), Міжвузівській науково-практичній конференції «Проблеми забезпечення зобов'язань» (м. Одеса, 3 березня 2011 р.), Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах» (м. Івано-Франківськ, 25-26 вересня 2009 р.), круглому столі «Захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів при здійсненні правоохоронної діяльності» (м. Ірпінь, 14 травня 2009 р.) та круглому столі «Об'єкти цивільних прав» (м. Сімферополь, 12 вересня 2009 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження відображені в чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, а також дев'яти тезах виступів на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою й завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, які містять 10 підрозділів, висновків та

списку використаних джерел (308 джерел) на 32 сторінках. Обсяг дисертації складає 200 сторінок, з них 174 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання дослідження, його об'єкт і предмет, зазначено використані методи дослідження, наукова новизна, практичне значення одержаних результатів та наведені дані про їх апробацію і публікацію.

Розділ 1. «Поняття й загальна характеристика документів як об'єктів цивільних прав», який складається з чотирьох підрозділів, присвячено з'ясуванню сутності документів та їх проявів як об'єктів цивільних прав, зокрема функцій, визначенню поняття та правового режиму, їх видів.

У підрозділі 1.1. *«Прояви використання документів як об'єктів цивільних прав»* дисертант критикує ст. 177 ЦК України за непослідовність, несистемність та ігнорування інших об'єктів цивільних прав, зокрема документів. Автор вважає, що право повинне забезпечувати охорону прав та інтересів щодо певного об'єкта права, навіть якщо він безпосередньо не передбачений актами законодавства. Розширення прав і свобод сприяло введенню в цивільний оборот нових об'єктів цивільних прав, зокрема документів. Права на документи проявляють себе: як свідчення певних подій, носії інформації, посвідчення прав та правового становища учасників цивільних та інших правовідносин тощо. Вони проявляються як: 1) елементи становища учасника правовідносин; 2) носії інформації; 3) різновид речей як самостійних об'єктів прав; 4) особливий об'єкт прав. Водночас документи містять інші повідомлення, які не охоплюються поняттям «інформація», або інформація, що в них міститься, втратила свої властивості. Документи можуть охоплюватися іншими, охоронюваними законом правами – як національні та культурні пам'ятки.

Законодавець не виділив документи як самостійні об'єкти цивільних прав, оскільки на час прийняття ЦК України не було потреби чи достатніх для того об'єктивних причин і теоретичної основи. Дисертант підтримує висновок Н.С.Кузнєцової про те, що розширення предмета цивільно-правового регулювання об'єктивно свідчить про відновлення приватноправових відносин у сферах, які були раніше штучно «опублічені». У ЦК України є певні суперечності: визнано немайнове право на особисті папери, але ніде не вказано, що вони є речами. На основі аналізу теоретичних конструкцій об'єктів цивільних прав зроблено висновок про можливість та доцільність визнання документів об'єктами цивільних прав.

У підрозділі 1.2. «Документи як свідчення приналежності цивільних прав учасників правовідносин і підстави для їх здійснення» автор визначається у теоретичному підґрунті розуміння сутності документів. На думку авторі, документи посвідчують належні особі права та забезпечують можливість їх здійснення. Здебільшого документ є річчю з певною інформацією, яку може сприйняти той, хто з таким документом буде ознайомлений. Дисертант вважає, що документ є обставиною чи навіть підставою для здійснення права, де форма набуває самостійного значення як частина накопичувального юридичного складу, особливо тоді, коли ідентифікація особистості за її документом, чи встановлення правового режиму посвідченого документом об'єкта є умовою для здійснення суб'єктивних прав. Саме складення і видача документа є юридичним актом, що має ряд ознак: особистий характер; спрямованість на певний правовий результат; передбачає певний об'єкт; є різновидом юридичного факту; спирається на волевиявлення уповноважених осіб чи органів влади. Документ є індивідуально визначеною річчю, що надає можливість персоналізувати учасників правовідносин. Проте у ст. 11 ЦК України та інших законах це положення не передбачене, що є підставою для зловживання правом. Запропоновано ст. 11 ЦК України доповнити положенням про те, що окремі цивільні права й обов'язки виникають за умови передачі чи пред'явлення їх носієм відповідного документа.

У підрозділі 1.3. «Поняття й правовий режим документа як об'єкта цивільних прав» автор на основі загальних підходів до розуміння правової категорії відзначає, що документи є спеціальною правовою категорією, різновидом речей із інформаційним та правоустановчим змістом. В основі вибудови дефініції «документ» встановлені загальні поняття про об'єкт цивільних прав, речі та категорії у документознавстві. Документ у загальному значенні є сплавом певного матеріалу (носія документа) як матеріального (річ), а також письмових чи/та електронних і зображувальних знаків як його форми, що виконана з відповідними реквізитами документа, та його зміст – поміщена інформація про та/або особу чи подію і певне відношення до документа. Документ містить апріорі достовірне знання про певні події, явища, процеси, предмети й особи. З урахуванням відомих у законодавстві та доктрині права визначень документа та його функцій розроблене авторське поняття документа як носія інформації, який здійснений у встановленому законом порядку, має свої реквізити та юридичну силу, форму існування, сферу застосування і призначений для зберігання й передачі інформації та виконання інших функцій.

При з'ясуванні правового режиму документів проаналізовано підходи до поняття «правовий режим» та виділено його ознаки. Відзначено, що документи є речами, і підходи до правового режиму речі поширюються й на документи. Це

ускладнюється тим, що вони є носіями інформації. Правовий режим об'єктів цивільних прав визначено законами та підзаконними актами цивільного законодавства, що більше стосується документів. Правовий режим виникає в результаті взаємодії комплексу взаємопов'язаних правових засобів, які впливають на поведінку учасників правовідносин, де кожному відведено певну роль у формуванні змісту правовідносин як їх центральної ланки. Правовий режим виданого органом влади документа має міжгалузевий характер. Правовий режим документа є порядком врегулювання відносин стосовно цих документів, зокрема їх видачі, використання та припинення прав, у результаті чого досягається мета такого регулювання і вирішення певного соціального завдання.

У підрозділі 1.4. «Види документів як об'єктів цивільних правовідносин» дисертант виходить із загальних підходів до класифікації об'єктів цивільних прав, речей та документів у документознавстві. Кожний клас чи вид документів повинен відрізнятися від іншого за певними ознаками чи правовими властивостями. Дисертант дистанціюється від знакової системи класифікації у документознавстві яка має спеціальне призначення і не слугує виділенню правових проявів документів. Дисертант піддає критиці практику стягнення з державних службовців плати за видачу посвідчень, що не є виправданим ані теоретично, ані практично.

Найважливішою класифікаційною ознакою документа є його зміст, зокрема, відношення зафіксованої в ньому інформації до предмета чи напрямку діяльності. Це має значення в діяльності юридичних осіб, які об'єктивно (відповідно до приписів актів чинного законодавства) чи суб'єктивно (відповідно до рішення власника чи уповноваженого ним органу, зокрема, про ведення раціоналізаторської діяльності й реєстрацію раціоналізаторських пропозицій) оформляють, зберігають і використовують документи. Підтримується класифікація документів за різними ознаками та вдосконалюється на рахунок врахування класифікаційних груп речей та інформації. З огляду на посвідчувальність документів запропоновано частину третю ст. 1047 ЦК України *доповнити* положенням наступного змісту: «При поверненні позики позикодавець зобов'язаний повернути позичальнику розписку чи інший документ, який посвідчує передання визначеної грошової суми та встановлених сторонами відсотків або визначеної кількості речей».

Розділ 2. «Елементи правовідносин щодо документів», який складається з трьох підрозділів, присвячено встановленню особливостей суб'єктного складу цих правовідносин, уточненню їхнього змісту, підстав набуття прав на документи.

У підрозділі 2.1. «Емітенти і власники документів та їх правове становище» дисертант виходить із того, що учасниками цивільних

правовідносин є носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Щодо документів такими є органи чи особи, які випустили документ, особи чи органи, яким він виданий чи які ним володіють, а також ті, яким він адресований для здійснення певних прав. Вони персоніфікуються за правовим становищем, правовим режимом документа, правовим становищем суб'єкта, підставами виникнення цивільних прав та обов'язків. Кожний учасник правовідносин стосовно документів має власне правове становище, яке зумовлене метою й порядком видання документа, правовим становищем того, хто його видав, правовим становищем особи, в якій він знаходиться, тощо. Первинним у виникненні правовідносин щодо документів є їх створення й випуск, які стосовно цінних паперів отримали назву «емісія», а особи чи установи або органи, які їх випускають – «емітенти». Упереджуючи емісію нічим не забезпечених цінних паперів, законодавець регулює діяльність емітентів через застосування імперативів і здійснення контролю за їх діяльністю. Емітент зобов'язаний перед власниками емітованих ним цінних паперів і повинен повідомляти їх про всі істотні події фінансово-господарської діяльності у щоквартальних звітах.

У підрозділі 2.2 *«Зміст цивільних правовідносин щодо документів»* з огляду на розуміння змісту правовідносин та передумов його формування (право та дієздатність) визначаються їх прояви на документи. При власності на документи власнику належать не тільки права, але й обов'язки, які передбачені статтями 322 – 323 ЦК України та спеціальними актами законодавства. У тих випадках, коли стосовно документів виникають зобов'язальні правовідносини, реалізація прав кредитора можлива лише за наявності боржника. Запропоновано всі суб'єктивні права й обов'язки на документи поділити на дві великі групи: основні та факультативні. Їх взаємозв'язок чи набір характеризує право на документи. Зокрема, основним, на думку дисертанта, є право володіння. Воно може належати лише як право володіння, яке виникло за підстав як передбачених, так і не передбачених законом, але які йому не суперечать, або як елемент змісту права власності чи інших прав, зокрема, володіння документами як знахідкою, володіння документом, який видано для певної мети (довіреність – при представництві, посвідчення – при виконанні посадових обов'язків тощо).

У підрозділі 2.3. *«Підстави набуття прав на документи»* дисертант виходить із презумпції правомірності набуття прав на документи. Підставами виникнення прав на документи є юридичні факти чи здебільшого юридичні склади – конкретні життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну й припинення цих прав, зокрема, права власності. Вказується, що набуття суб'єктивних прав і юридичних обов'язків на документи має певні особливості: легітимність учасника цивільних правовідносин; формування волевиявлення

на їх набуття і надання йому тієї форми, яка є імперативною для даного виду правовідносин; здійснення тих дій, що є змістом даних правовідносин. У деяких випадках вимагаються кваліфіковані дії: наявність виписаних законом передумов виникнення прав; нотаріальне посвідчення; реєстрація правочину чи об'єкта права в державних та інших органах; отримання встановленого законом документа тощо. Насамперед, спочатку повинно йтися про набуття прав самостійними діями осіб, зокрема, емісію чи виготовлення документа, а потім вже про правочини й договори. Набуття прав на документи пов'язується також із видом цих документів.

Розділ 3. «Здійснення прав на документи», який складається з трьох підрозділів, послідовно з'ясовуються особливості способів та порядку здійснення цивільних прав, обґрунтовується доцільність встановлення меж здійснення суб'єктивних прав на них, визначаються наслідки порушення права на документи.

У підрозділі 3.1. *«Способи та порядок здійснення прав на документи»* вказується, що можливість здійснювати суб'єктивні права і охоронювані законом інтереси на власний розсуд є однією з важливих засад цивільного права. Елементи механізму здійснення права на об'єкти суб'єктивних прав на документи повинні бути чітко передбачені в нормах об'єктивного права і здійснюватися відповідно до призначення документу, строку його дії, місця та способу. Здійснення суб'єктивних цивільних прав на документи повинно вчинятися відповідно до правил, які визначені ст. 12 ЦК України.

У підрозділі 3.2. *«Межі здійснення прав на документи»* на основі теоретичних підходів, розроблених Є.О.Мічуриним та М.О. Стефанчуком, відзначається, що є пооб'єктні прояви залежно від правового режиму об'єкта цивільних прав і правового становища особи чи органу, інших елементів механізму цивільно-правового регулювання відносин. Обмеження суб'єктивного права вмонтоване в механізм правового регулювання і є стримуючим фактором при здійсненні суб'єктивного цивільного права та охоронюваного законом інтересу на документи. Тут йдеться про причину – дію обмежень і наслідок – неможливість повною мірою та у своєму інтересі здійснити свої права. Обмеження суб'єктивних цивільних прав на документи визначаються нормами позитивного права (як ідеальна і бажана модель поведінки), зокрема, характером і рівнем імперативності встановлених законом приписів; обсягом правомочностей володільця суб'єктивного цивільного права; волевиявленням володільця документа чи інших осіб, чії права порушуються перевищенням меж здійснення суб'єктивного права на документ.

Необхідність обмежень суб'єктивних цивільних прав на документи зумовлена об'єктивними чинниками, зокрема, властивістю документів бути формою чи носієм інформації й посвідчувати певні цивільні та інші права чи

правовий статус особи. Відповідно такі обмеження спрямовані на охорону переважачих прав чи прав суспільства, зокрема, суспільного спокою. Межі здійснення права на документи відображають позитивний аспект у здійсненні суб'єктивного права шляхом установаження можливої (дозволеної чи незабороненої) поведінки носія прав на документи, а «обмеження» виражають негативний аспект, а саме забороняють (звужують чи виключають) окремі можливості для здійснення такого права.

У підрозділі 3.3. *«Наслідки порушення права на документи»* відзначається, що механізм закріплення суб'єктивних цивільних прав на документи не буде повним без забезпечення їх охорони і захисту в разі їх порушення чи загрози порушення. Це різновид гарантії реалізації прав, свобод і охоронюваних законом інтересів особи на документи. Права на охорону та на захист суб'єктивних прав на документи мають двоїтий характер і розглядаються як право та як гарантія їх існування й здійснення іншого права. Здійснюючи такі права, особи сприяють забезпеченню свого правового статусу. Можливість захисту суб'єктивного права є одним з елементів його змісту.

Захист цивільних прав та інтересів на документи є лише різновидом захисту цивільних прав взагалі. Це неможливо без процесуально-правового порядку їх застосування як визначеної законом процедури звернення за захистом порушеного права. Право на захист надає уповноваженій особі три групи можливостей: самозахист майнових прав та інтересів; застосування до правопорушника цивільно-правових способів оперативної дії; звернення до компетентного державного чи суспільного органу за захистом свого права з вимогою застосувати до правопорушника засоби державно-примусового характеру.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження документів як об'єктів цивільних прав і юридичних обов'язків, вироблення їх доктринального поняття, з'ясування специфіки правового становища учасників цих правовідносин, змісту прав сформульовано висновки, положення і пропозиції науково-теоретичного та практичного характеру, основними з яких є такі.

Умовою виникнення можливості існування документів як об'єктів цивільних прав є суттєве розширення свободи особистості й змісту власності у приватних відносинах.

Щодо об'єктів цивільних прав і обов'язків існують певні вимоги: 1) вони передбачені в актах законодавства або ними не заборонені, що слугує набуттю прав на об'єкти, які не вказані у законі; 2) більшість об'єктів мають загальні й спеціальні прояви, правовий режим та різновиди; 3) окрім визначених у

ст. 179 ЦК України та інших актах законодавства легальних об'єктів прав, є доктринальні, які введені в практику і слугують учасникам правовідносин; 4) об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої, якщо інше не встановлено законом, договором чи особою, яка ввела об'єкт у цивільний оборот; 5) стосовно об'єктів цивільних прав встановлені особливі правила їх оборотоздатності.

Документ є сплавом певного матеріалу (носія документа) як матеріального (річ), а також письмових чи/та електронних і зображувальних знаків як його форми, що виконана з відповідними реквізитами документа, та його зміст – поміщена інформація про та/або особу чи подію й певне відношення до документа.

Правова характеристика суб'єктивних прав на документи зумовлена їх видом, призначенням і специфікою випуску чи емісії таких документів. Документи є спеціальним правовим інструментом, що містить інформацію, адресовану певним органам чи особам, свідчить про права, які можна було здійснити в разі їх пред'явлення чи передання.

Єдиного підходу до правової природи документів через їх різноманітність та спрямованість на виконання різних функцій не може бути. Проте документи проявляють себе у деяких випадках як речі і можуть вважатися речами особливого роду. Види документів відображають їх функції й підфункції у суспільстві.

Щодо правостановлюючих документів слід застосовувати категорію володілець, яка є більш правильною для забезпечення потреби вилучення таких документів, якщо володілець зловживає й порушує права, які витікають з володіння таким документом чи посвідчуються документом.

Елементи механізму здійснення суб'єктивних прав на документи повинні бути чітко передбачені нормами об'єктивного права, зокрема, цивільного законодавства України. Його основою повинна стати ідея про належне забезпечення суб'єктивних цивільних прав особи й дотримання порядку їх здійснення.

Обмеження суб'єктивного права на документи є елементом механізму правового регулювання і стримуючим фактором при здійсненні суб'єктивного цивільного права та охоронюваного законом інтересу. Воно перешкоджає особі зловживати своїми суб'єктивними правами на документ.

У додатках на підставі науково-теоретичних результатів дослідження пропонуються рекомендації щодо внесення змін та доповнень до ЦК України. Зокрема, пропонується викласти: пункт перший частини другої ст. 11 в редакції: «створення об'єктів цивільних прав, зокрема речей, виконання робіт, надання послуг, набуття інших прав у випадках та в спосіб, які передбачені актами законодавства або не заборонені ними»; пункт другий частини другої

ст. 11 в редакції: «створення результатів творчої, інтелектуальної та іншої діяльності, а також отримання у визначеному законом порядку прав на такі результати»; пункт третій частини другої ст. 11 в редакції «набуття особистих немайнових прав у передбаченому ЦК та іншими актами законодавства порядку»; пункт четвертий частини другої ст. 11 в редакції: «правочини, також і договори та інші домовленості»; доповнити: частину першу пунктом другим ст. 12 «При здійсненні цивільних прав у передбачених законом випадках чи на вимогу власника при знаходженні особи на його території особа повинна надати передбачений актами чинного законодавства документ, що надає таке право, чи інший документ, який посвідчує цю особу й її право»; пункт другий частини другої ст. 12 після слів «нерухомі речі» словами «пам'ятки історії та культури», далі по тексту; ст. 177 після слова «гроші» фразою «документи, також і цінні папери»; частину другу ст. 186 формулюванням в редакції: «Якщо головна річ посвідчується документом, то набувачу прав на неї передається цей документ чи інший документ на його заміну»; частину другу ст. 249 після слів «якими була видана довіреність» словами «а також вимагати повернення її виданої довіреності»; ст. 527 частиною третьою в редакції: «Для виконання зобов'язання боржником юридичною особою перед кредитором кредитор має право заявити претензію і повинен подати документи, які свідчать про обґрунтованість вимоги та її розмір»; ст. 1047 частиною третьою в редакції: «При поверненні позики позикодавець зобов'язаний повернути позичальнику розписку чи інший документ, який посвідчує передання визначеної грошової суми та встановлених сторонами відсотків або визначеної кількості речей»; замінити в частині першій ст. 13 термін «договір» на термін «правочин».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Водяхін С.А. Документи як об'єкти цивільних прав / С. А. Водяхін // Наше право. – 2009. – № 4. ч. 1. – С. 81-85.
2. Водяхін С. А. Документи як підстави виникнення цивільних правовідносин / С. А. Водяхін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 2. – С. 105-107.
3. Резніченко С.В., Водяхін С.А. Правовий режим документів як об'єктів цивільних прав / С.В. Резніченко, С.А. Водяхін // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 3. – С. 59-61.
4. Водяхін С.А. Види документів як об'єктів цивільних правовідносин / С.А. Водяхін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 14. Частина 2. – Ужгород, 2010. – С. 217-221.

5. Водяхін С.А. Проблеми відшкодування шкоди, яка завдана неправомірним заволодінням документів / С.А. Водяхін // Охорона та захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів правоохоронних органів та їх працівників : зб. доп. та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (14 травня 2009 р. м. Ірпінь). – Ірпінь, 2009. – С. 72-73.

6. Водяхін С.А. Документи корпорацій як об'єкти цивільних прав / С.А. Водяхін // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах : матер. Всеукраїнського науково-практичного семінару (25–26 вересня 2009 р. м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ, 2010. – С. 78-81.

7. Водяхін С.А. Документи як об'єкти цивільних прав / С.А. Водяхін // Збірка доповідей та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (16-17 жовтня 2009 р. м. Сімферополь). – Сімферополь, 2009. – С. 40-42.

8. Водяхін С. А. Чи варто виокремлювати документи як самостійні об'єкти цивільних прав? / С. А. Водяхін // Правова освіта та правова наука в Україні в умовах сучасних трансформаційних процесів : тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 грудня 2009 р., м. Запоріжжя) : у 2-х томах. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Т. 1. – С. 200-201.

9. Водяхін С.А. Правові засади обігездатності документів / С.А. Водяхін // Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку сучасної економіки України : зб. доп. та тез повідомлень учасників цивільно-правової секції Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 листопада 2009 р., м. Донецьк). – Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – С. 124-125.

10. Водяхін С.А. Документи на об'єкти незавершеного будівництва / С. А. Водяхін // Актуальні проблеми цивільного права та процесу : матер. Міжнар. наук. конф., присвяченій пам'яті Ю.С. Червоного (12 лютого 2010 р., м. Одеса). – Одеська націон. юрид. академія. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 158-160.

11. Водяхін С.А. Підходи до розуміння поняття «об'єкти цивільних прав» / С.А. Водяхін // Проблеми цивільного права та процесу : матер. наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті проф. О. А. Пушкіна (22 травня 2010 р., м. Харків). – Х. : Харківський націон. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 216-220.

12. Водяхін С.А., Резніченко С.В. Деякі аспекти розширення кола об'єктів цивільного права / С. А. Водяхін, С.В. Резніченко // Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті : матер. науково-практ. конф. (15 грудня 2010 р., м. Одеса). – Одеса : ОДУВС, 2010. – С. 36.

13. Водяхін С.А. Забезпечення здійснення прав на документи / С.А. Водяхін // Проблеми забезпечення зобов'язань : Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (3 березня 2011 р., м. Одеса). – Одеса : ОДУВС, 2011. – С. 33-35.

АНОТАЦІЯ

Водяхін С.А. Документи як об'єкти цивільних прав. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012.

У дисертаційному дослідженні надано правову характеристику права на документи, визначено приватноправовий режим документів та основні ознаки документів як об'єктів цивільних прав, специфіку джерел регулювання правовідносин стосовно документів, види документів та можливості здійснення їх класифікації за об'єктивними критеріями.

З'ясовано зміст правовідносин щодо документів і правове становище учасників цих правовідносин з урахуванням видів права власності як виключних прав, підстав їх виникнення.

Визначено підстави виникнення прав на документи та їх дублікати, ознайомлення з інформацією, що міститься в них, розкрито особливості захисту порушених прав на документи та сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Досліджено та аргументовано легалізацію документів як об'єктів цивільних прав, репрезентовано результати теоретико-функціонального дослідження підходів до об'єктів цивільних прав взагалі, та тих, які не передбачені ЦК України, але стосовно яких виникають цивільні правовідносини.

Ключові слова: документ, об'єкт прав, емітент, власник, володілець, суб'єктивне право, здійснення прав, охорона прав.

АННОТАЦИЯ

Водяхин С.А. Документы как объекты гражданских прав. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право, международное частное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2012.

Диссертация посвящена исследованию и аргументации легализации документов как объектов гражданских прав. В ней представлены результаты теоретико-функционального исследования подходов к объектам гражданских прав вообще, и тех из них, которые не предусмотрены ГК Украины, но относительно них возникают гражданские правоотношения.

В работе исследуются документы как объекты гражданских прав. Указывается, что документы проявляют себя как свидетельства отдельных

событий, прав и правового положения участников гражданских и иных правоотношений, носители информации. Отмечаются противоречия в ГК Украины относительно документов: закреплено неимущественное право на личные бумаги но указано, что они являются вещью. Обоснована возможность признания документов самостоятельными объектами гражданских прав.

Предложено субъективные права и обязанности на документы разделить на основне и факультативные. Их взаимосвязь или набор характеризует право на документы, где основным является право владения.

Документ признано основанием для осуществлением прав, где форма их существования приобретает самостоятельное значение или является частью накопительного юридического состава. Составление и выдача документа является юридическим актом, который имеет ряд признаков: личный характер, направленность на определенный правовой результат, предусматривает определенные последствия, является разновидностью юридического факта, основано на волевизъявлении уполномоченных лиц или органов власти, обеспечивает доказательства или официальность основанных на них прав и обязанностей.

Обосновано что правовой режим выданного органом власти документа имеет межотраслевой характер, обуславливает регулирование правоотношений относительно этих документов, в частности, их выдачу, использование и прекращение прав, в результате чего достигается цель их регулирования, решение определенного социального задания и охрана прав.

Установлено, что документ является индивидуально определенной вещью, которая предоставляет возможность персонифицировать участников правоотношений. Предложено выделить постоянные (носитель информации, эмитированный в установленном законом порядке, имеет юридическую силу и реквизиты) и переменные (вариативные) (форма существования, сфера применения, предназначение) признаки документов с учетом которых выведено авторское доктринальное определение документа – носитель информации, которые эмитированный или выданный в установленном законом порядке, имеет свои реквизиты и юридическую силу, форму существования, сферу применения, в частности, для хранения и передачи информации, а также иных функций.

Предложено создать общие реестры официальных документов, что существенно упростит их верификацию и предупредит злоупотребления правами на документы. Установлено, что восстановление документов и выдача их дубликатов является самостоятельным способом защиты субъективных гражданских прав.

Усовершенствованы основания возникновения гражданских прав и обязанностей, а также их система. Предложено законодательно установить

обязанность представлять документы при осуществлении гражданских прав, возвращать установленным органам и лицам выданные ими документы при истечении срока их действия и исчерпания основанных ими прав.

Обращено внимание, что предусмотренное ч.1 ст. 303 ГК Украины право на личные бумаги по своей сущности не является таким, а относится к вещным правам. Неимущественным правом, является право на неразглашение (закрытость) информации, содержащейся в личных бумагах.

В диссертации на основании анализа действующего законодательства, научной литературы, правоприменительной и судебной практики сформулированы рекомендации по совершенствованию законодательства, которое регулирует отношения относительно документов.

Ключевые слова: документ, объект прав, эмитент, владелец, владелец, субъективное право, осуществление прав, охрана прав.

SUMMARY

Vodyahin S.A. Documents as objects of civil rights. – Manuscript. Thesis for degree of Candidate of legal sciences, speciality 12.00.03 – Civil law and Civil procedure, Family law, Private International law. – National University of “Odessa Law Academy”. – Odessa. 2012.

The thesis focuses on legal description of the right to documents; private-lawful regime of documents and main features of documents as objects of civil rights are identified, the specific sources of legal regulation of documents, document types and capabilities of their classification according to objective criteria.

It is shown the legal documents content and legal status of participants of these lawful relations taking into account of types of property right as exclusive rights, the base of their origin.

It is defined base of rights to documents and their duplicates, review of information contained in them, the peculiarities of protection of violated rights to documents and formulated proposals for improving legislation.

Legalization as objects of civil rights is researched, the results of theoretical and functional approaches to study of objects of civil rights in general are represented, and those which are not provided by the Civil Code of Ukraine, but as to which there are civil legal relations.

Keywords: document object of rights, issuer, owner, holder, subjective right, realization of rights, protection of rights.